

ĶĪMIĶIS JĀNIS CELMS (1895–1968) UN VIŅA DEVUMS DRAUDZĪGĀ AICINĀJUMA IDEJU REALIZĒŠANĀ

MĀRA LĒRUMA*,

Latvijas Zinātņu vēstures asociācija,

ALĪDA ZIGMUNDE,

Rīgas Tehniskā universitāte

Kopsavilkums. 2015. gadā atzīmējām ķīmiķa, pedagoga, valsts un sabiedriskā darbinieka Jāņa Celma 120 gadu jubileju, kurš 1935. gadā izveidoja un vadīja Draudzīgā aicinājuma biroju. Bijušā Latvijas Republikas Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa Draudzīgajam aicinājumam atsaucās daudzi kādreizējie Rīgas Politehniskā institūta studenti, tautā saukti par «politehniķiem» – Mārtiņš Bīmanis, Jānis Rapa, Teodors Spāde u. c. Rakstā analizēta J. Celma dzīvesdarbība, kā arī izvērtēts viņa un citu inženieru ieguldījums Draudzīgā aicinājuma ideju realizēšanā.

Atslēgas vārdi: Jānis Celms, Draudzīgais aicinājums, Rīgas Politehniskais institūts.

Ievads

1994. gadā tika atjaunota bijušā Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa 1935. gada 28. janvārī iedibinātā akcija «Draudzīgais aicinājums». Tās laikā ikviens, līdzīgi kā K. Ulmanis, var atcerēties savu pirmo vai kādu citu kādreizējo skolu un dāvināt tai grāmatas, mākslas priekšmetus, ziedot līdzekļus skolu fondiem [1]. Cilvēki bija ļoti atsaucīgi un Draudzīgais aicinājums ieguva lielu popularitāti. Ziedojumu bija daudz, taču visi

* Korespondējošais autors.

nevarēja nogādāt savu dāvinājumu līdz konkrētai skolai, tāpēc tika izveidots Draudzīgā aicinājuma birojs, kas rūpējās par saziemo lietu sadali un nogādāšanu ziedotāju izvēlētajā vietā. Biroja vadību uzticēja ķīmiķim Jānim Celmam.

Raksta mērķis ir novērtēt inženieru, tostarp Rīgas Politehnikuma un Rīgas Politehniskā institūta absolventu, devumu Draudzīgā aicinājuma ideju realizēšanā dzīvē, īpaši izceļot tā biroja vadītāja inženiera Jāņa Celma veikumu strapkaru periodā.

Ieskats Jāņa Celma dzīves darbībā

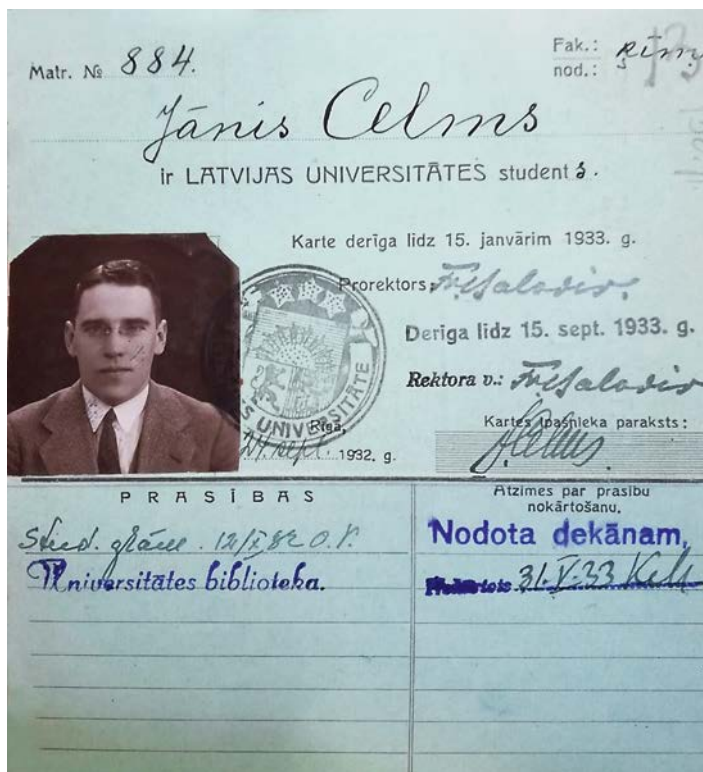
Jānis Celms ir dzimis 1895. gada 19. martā Skrīveru pagastā laukstrādnieka ģimenē. Pēc dažiem gadiem ģimene pārcēlās uz Suntažiem un nomāja tur mājas. 10 gadu vecumā viņš sāka mācīties Suntažu pagasta skolā, vēlāk – draudzes skolā. 1909. gada rudenī J. Celms mācības turpināja privātajā Millera reālskolā Rīgā, bet 1912. gada rudenī iestājās Rīgas pilsētas reālskolā, kuras papildklasi absolvēja 1915. gada pavasarī. Reālskolas diploms deva viņam tiesības bez konkursa iestāties Rīgas Politehniskajā institūtā (RPI) [2]. Augstskolas Ķīmijas nodaļā viņš iestājās 1915. gada 1. augustā, taču Rīgā studijas neuzsāka, jo sakarā ar Pirmo pasaules karu un frontes tuvošanos RPI tika evakuēts un 12. oktobrī sāka darbu Maskavā. J. Celms studēja 1915./1916. mācību gadā un iesāka studijas arī nākamajā, taču 1916. gada nogalē viņu mobilizēja cariskās Krievija armijā un studijas bija jāpārtrauc. Mācības bija jāturpina II Maskavas praporščiku skolā, ko viņš absolvēja 1917. gadā un pēc tam tika iedalīts II Rezerves artilērijas brigādē Maskavā. Jānis Celms iesaistījās sabiedriskajā darbā – piedalījās latviešu sanāksmēs un sarīkojumos un bija dedzīgs latvietības cīnītājs. 1918. gada sākumā J. Celms atgriezās Latvijā un tēva mājās strādāja lauku darbus [3].

1918. gada 1. oktobrī J. Celms iestājās Baltijas Tehniskajā augstskolā [4], kas tika izveidota uz RPI bāzes un darbojās RPI telpās. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas J. Celms 1918. gada decembrī brīvprātīgi iestājās topošajā Latvijas armijā un piedalījās Atsevišķās studentu rotas organizēšanā, pēc tam piedalījās kaujās Kurzemē un Zemgalē. 1919. gada 3. martā uzbrukumā Jaunajai muižai pie Skrundas Jānis Celms klajā laukā ar šauteni cīnījās pret ienaidnieka ložmetēju tik ilgi līdz pretinieks apklusa, dodot iespēju saviem biedriem turpināt cīņu tālāk. Par šo drosmīgo cīņu viņš 1926. gadā tika apbalvots ar III šķiras Lāčplēša Kara ordeni [5]. J. Celms guva vairākus ievainojumus, tāpēc hospitālī viņam nācās pavadīt septiņus mēnešus, kuru laikā viņu divas reizes operēja. Karaspēka vienībā jaunietis varēja atgriezties vien 1919. gada rudenī, un tur viņš pildīja pusrotas komandiera pienākumus Studentu

bataljona III. rotā, vēlāk bija apsardzības rotas komandieris pie Kara saimniecības pārvaldes. Šajā laikā J. Celmam līdzīgi kā daudziem citiem studentiem nebija laika iet uz lekcijām. Savās atmiņās par šo laiku viņš rakstīja: «Apspriedes, politiskas un militāras, Latvijas proklamēšana, Studentu rotas dibināšana, tas viss joņoja tik straujā tempā, ka ir prātā nenāca vairs ķerties pie grāmatas!» [6]. 1919. gada rudenī viņš piedalījās Studentu bataljona dibināšanā. Starp citu, Studentu bataljonu formēja RPI Ķīmijas nodaļas bijušais students Fridrihs Zommers (1881–1972), un Jānis Celms bija minētā bataljona III. rotas virsnieks.

Pēc demobilizācijas 1920. gadā J. Celms sāka studijas Latvijas Augstskolas, vēlākās Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē. Inženiera ķīmiķa diplomu J. Celms ieguva 1933. gadā, tajā pat gadā viņš iestājās Mehānikas fakultātē (1. attēls), lai studētu vēlreiz un pat nokārtoja dažus pārbaudījumus. Bet drīz vien studijas inženieris pārtauca – ieraksti viņa studiju grāmatīņā izbeidzas 1933. gadā [7]. Līdzās studijām viņš strādāja – 1920. un 1921. gadā par darbvedi Latvijas Kases

1. attēls Jāņa Celma studenta karte, 1932. g. [7].

departamentā, vēlākajā Latvijas Bankā, no 1922. gada – par skolotāju Rīgas Lietuvju un citās ģimnāzijās, Rīgas Valsts tehnikumā un komercskolā, mācot ģeogrāfiju, ķīmiju, fiziku un preču zinības [8]. Bez tam viņš darbojās aizsargu organizācijā, izpildot 5. Rīgas aizsargu pulka kultūras nozares vadītāja pienākumus. Bijis aktīvs studentu korporācijas «Talavija» biedrs un T. Reitera kora dziedātājs un valdes priekšsēdētājs. 1935. gadā viņš kļuva par jaundibinātā Latvijas Aerokluba biedru. Ar Izglītības ministra Ludviga Adamoviča 1934. gada 15. augusta rīkojumu J. Celms tika iecelts par Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītāju, atļaujot 1934./1935. mācību gadā piecas stundas nedēļā mācīt ķīmiju Rīgas Valsts komercskolā. 1934. gada 9. oktobrī ministrs parakstīja vēl vienu rīkojumu, uzdodot J. Celmam no bijušā bibliotēku padomes priekšsēdētāja, literatūrzinātnieka, tulkotāja un kādreizējā RPI studenta Rūdolfa Egles pārņemt minētās padomes darbvedību. Ar izglītības ministra Augusta Tenteļa 1936. gada 28. maija rīkojumu viņš tika iecelts par ministrijas mākslas un kultūras lietu pārzini un līdz 1. decembrim viņam bija jāpilda arī Kultūras fonda nodaļas vadītāja pienākumi. 1938. gadā J. Celms sāka pildīt Skolu departamenta vicedirektora amatu, bet 1939. gadā kļuva par direktoru un nodarbojās ar skolu dzīves kārtošānu. Jānis Celms labi pazina skolu vajadzības un uzdevumus, nodarbojās ar skolu tīkla veidošanu un izkārtošānu. Strādājot par ierēdni Izglītības ministrijā, 1936. gadā nācās pārtraukt skolotāja darbu. Viņam bija arī citi pienākumi, piemēram, ar ministra A. Tenteļa 1937. gada 13. novembra rīkojumu viņš bija iecelts par Revīzijas komisijas priekšsēdētāju Nacionālās operas 1936./1937. saimniecības gada kases, grāmatvedības, gada pārskata, bilances un operas darbvedības pārbaudīšanai [9].

Bez tam J. Celms 20. gadsimta 30. gadu beigās darbojās Kultūras fonda Tehniskajā komisijā, kas sagatavoja materiālus par piespriežamajiem pabalstiem un citās lietās Kultūras fonda domei. Kā Tehniskās komisijas loceklis viņš, piemēram, 1938. gada maijā izlasīja 12 grāmatu, kopā 1755 lappuses, augustā – 6487 lappuses, oktobrī izlasīti 18 darbi un gandrīz visi bija saistīti ar atturības jautājumiem, 1939. gada decembrī – 18 grāmatu, no tām 12 krievu valodā [10]. Daļa no izlasītā bija literatūra pedagogijā un psihologijā, kas noderēja pedagogiskajā darbā, citi izdevumi, tostarp daiļliteratūra, papildināja ķīmiķa un pedagoga redzesloku un bagātināja dvēseli.

1940. gadā, nodibinoties padomju varai, J. Celms darbu zaudēja. Viņš labprāt būtu turpinājis pedagogisko darbu, taču viņa vēlme strādāt par mācībspēku Latvijas Universitātē netika akceptēta. Skolotāja darbu viņš atrada Rīgas Valsts 2. komercskolā, kur mācīja ķīmiju, fiziku un preču zinības. Mainoties varai 1941. gadā, Otrā pasaules kara sākumā Latvijā inženieri J. Celmu iecēla par Izglītības ģenerāldirekcijas vadītāju, un šo amatu viņš pildīja vien līdz 1942. gada maija sākumam, kad

viņu nomainīja RPI Ķīmijas nodaļas absolvents, LU rektors profesors Mārtiņš Prīmanis (1878–1950). Vācu civilpārvaldei nepatika latviešu sastādītā pašpārvalde, vēlme saglabāt neatkarību, un J. Celmam amats bija jāatstāj. Turpmāk, līdz 1943. gadam, J. Celms vadīja Skolu departamentu [11].

No 1941. līdz 1942. gadam ķīmiķis Celms skolās nestrādāja, pedagoga darbu viņš atsāka 1942. gadā. Ar Universitātes Rīgā (tāds bija LU nosaukums 1942.–1944. gadā) Padomes 1942. gada 28. maija sēdes lēmumu viņu no 1942. gada 20. maija apstiprināja par Ķīmijas fakultātes asistentu Neorganiskās ķīmijas katedrā, no 1942./1943. mācību gada – Anorganiskās ķīmijas katedrā [12], un šeit viņš strādāja līdz 1944. gada vasarai, kad devās trimdā. Jau 1944. gadā viņš atsāka skolotāja gaitas bēgļu nometnēs Vācijā, bet 1946. gadā turpināja strādāt par Latvijas Centrālās Padomes Izglītības nozares vadītāju Detmoldā, pēc tam, no 1948. līdz 1950. gadam, bija Vācijas Latvijas Centrālās padomes prezidija priekšsēdētājs un Latviešu Nacionālās padomes prezidija priekšsēdētājs. 1951. gadā viņš kopā ar dzīvesbiedri un trim bērniem emigrēja uz ASV un Portlendā strādāja par ķīmiķi [13]. Brīvajā laikā organizēja trimdas skolu darbu, piedalījās skolotāju sanāksmēs un «Talavijas» 65 gadu jubilejas albuma sastādīšanā. Viņa dzīve pārtrūka 1968. gada 30. decembrī, un kādā no viņa godināšanas rakstiem J. Celms nosaukts par Latvijas brīvības cīnītāju un kultūras darbinieku [14]. Tas ir ļoti trāpīgs viņa raksturojums, bet kultūra jāsaista arī ar Draudzīgo aicinājumu, kura darbības pirmsākumi nav iedomājami bez inženiera J. Celma.

Jāņa Celma un viņa laikabiedru veikums Draudzīgā aicinājuma īstenošanā

1934. gada augustā Jāni Celmu iecēla par Kultūras fonda nodaļas vadītāju un šajā amatā viņš parādīja izcilas darba un organizatora spējas. Drīz vien Kultūras fondam bija jāsadala ziedojumi, kas ienāca fondā pēc Latvijas Valsts prezidenta K. Ulmaņa Draudzīgā aicinājuma 1935. gada 28. janvārī. Ziedojumu koordinācijai un sadalei J. Celms noorganizēja Draudzīgā aicinājuma biroju. Par cilvēku atsaucību liecina fakts, ka pirmā ceturtdaļgada laikā Kultūras fondā bija nonākušas ap 300 000 grāmatu un ap 70 000 latu skaidrā naudā. Līdzās priekam par cilvēku atsaucību parādījās arī problēmas. To lieliski raksturojis toreizējais izglītības ministrs Ludvijs Adamovičs: «Dāvāto grāmatu pārbaudīšana, šķirošana, iesiešana un izsūtīšana ir prasījusi veselu papildu darbinieku štatu pie Kultūras fonda nodaļas un pārpludinājusi burtiskā nozīmē Izglītības ministrijas telpas ar grāmatu saiņiem un kaudzēm, kā arī gleznu virknēm. Ar Draudzīgo aicinājumu atraisītā sabiedrības

atsaucība un rosība kultūras veicināšanā ir viena no īpatnējākām un vērtīgākām jaunās kultūras politikas parādībām» [15].

Sākumā Kultūras fonda darbinieki paši veica visus papildu pienākumus, bet drīz vien pietrūka gan telpu, gan darbinieku. 1935. gada vasarā Draudzīgā aicinājuma birojā darbinieku skaits pārsniedza 20 cilvēku, un Kultūras fonda nodaļa ieguva telpas Valsts paraugskolā. Gada laikā vairāk nekā 50 000 dāvinātāju ziedoja 518 000 grāmatu, 183 000 latu naudā, 213 gleznu, sešas klavīeres, sešas vijoles, 34 radio aparātus, 22 mikroskopus, 197 medikamentu skapīšus, 3096 žurnālu gada komplektus, deviņus pulksteņus, tūkstošiem augļu kociņu skolas dārziem, dažādus darba rīkus, senlietas un citus priekšmetus [16].

Draudzīgā aicinājuma aculiecinieki un Jāņa Celma kolēģi, kā arī Valsts prezidents piedzīvoja šo situāciju un novērtēja diplomētā ķīmiķa ieguldījumu akcijas realizēšanā. 1936. gada 28. janvārī, Draudzīgā aicinājuma pirmajā gadadienā, viņš tika apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Izvirzot viņu apbalvojumam, Triju Zvaigžņu ordeņa domē tika saņemts Izglītības ministrijas Vispārīgās daļas vadītāja, domājams, V. Viganta, priekšlikums J. Celma apbalvošanai. Tajā lasāms, ka apbalvošanai izvirzītais «ar sevišķi labām sekmēm darbojas Kultūras fonda darbu kārtošanā un ļoti daudz darba un pūļu pielicis pie Draudzīgā aicinājuma realizēšanas» [17]. Apbalvots tika vēl viens RPI absolvents – skolotājs, žurnālists un sabiedriskais darbinieks Oto Nonācs. Pirmajā akcijas gadadienā Kultūras fonda avižu rakstu godalgošanas komisija viņam piešķīra otro godalgu par rakstu «Veidi var būt dažādi», kurā O. Nonācs pievērsās lauku cilvēku problēmām un pārdomām par dāvinājumiem. Laukos ne jau visās mājās bija grāmatas, liekas naudas parasti nebija, taču cilvēki labprāt vēlējās ziedot lauksaimniecības produkciju vai zemi skolām. O. Nonācs uzskatīja, ka tas ir iespējams, tikai vajadzīga «laba griba un drusciņ organizācijas» [18]. Tālāk no skolas esošu dāvinātu zemi, viņaprāt, varēja iemainīt pret skolai tuvumā atrodošos zemes gabalu.

Daudzo tūkstošu dāvinātāju vidū ir Rīgas Politehniskā institūta bijušie studenti, absolventi, kā arī mācībspēki. Minēsim kaut dažus no viņiem. 1936. gadā inženieris A. Zariņš, domājams, RPI Ķīmijas nodaļas 1904. gada absolvents Arnolds Zariņš, izdalīšanai trūcīgām skolām pēc Kultūras fonda ieskatiem dāvināja 12 grāmatu [19]. 1938. gadā inženieris tehnologs, Mehānikas nodaļas 1916. gada absolvents Otto Hotte sadalīšanai tehnikumiem un arodskolām pēc Kultūras fonda ieskatiem dāvināja 25 grāmatas, savukārt akciju sabiedrība «Valters un Rapa», kuras līdzīpašnieks bija Komercijas nodaļas 1911. gada absolvents Jānis Rapa, togad dāvināja 3000 grāmatu 4200 latu vērtībā [20]. Minētais bērzaunietis O. Nonācs 1939. gadā 20 latu ziedoja Bērzauniešu 15. maija fondam, LU rektors, Ķīmijas nodaļas 1908. gada absolvents Mārtiņš Prīmanis Ādažu pagasta sešklasīgajai pamatskolai dāvināja trīs grāmatas

[21]. Mehānikas nodaļas 1914. gada absolvents, admirālis Teodors Spāde savas Ventas pagasta sešklasīgās pamatskolas 6. klasei dāvināja žurnāla «Fiziskā Kultūra un Sports» 1940. gada abonentu [22]. Inženieris mehāniķis, LU absolvents Rūdolfis Putnaērglis, kurš Pirmā pasaules kara gados studēja RPI, kā ticīgs cilvēks 1940. gadā atbalstīja Mateus draudzes svētdienas skolu ar 20 grāmatām [23]. Šādus piemērus varētu minēt vēl daudzus jo daudzus.

Jānim Celmam Draudzīgā aicinājuma biroja izveidē un tā darbībā, bez šaubām, ir vislielākā loma. Ir bijušas situācijas, kad ziedojums adresātu nav sasniedzis. Piemēram, RPI inženiera, LU profesora Mārtaņa Bīmaņa divas grāmatas Lielplatonas pamatskolai, jau minētā J. Rapas divas grāmatas Tērvetes pagasta sešklasīgajai pamatskolai un citi dāvinājumi adresātus nerasniedza. Iemesli tam bija visdažādākie, tostarp – nenorādīta adrese, taču ne vienmēr bija saprotams, kāpēc grāmatas adresātu nerasniedza [24].

Neraugoties uz dažām kļūmēm, Draudzīgais aicinājums bija iemantojis ne vien lielu atsaucību, bet ir kļuvis par leģendu, par īpašu jēdzienu latviešu kultūrā, dzīvē un vēsturē. Tie, kuri nesam piedzīvojuši laiku pirms 1940. gada, varam gūt priekšstatu par to, kas valdīja birojā, Izglītības ministrijas telpās, Vaļņu ielā 2, lasot kādas darbinieces atmiņas par biroja darbu 1939.–1940. gadā un ziedojumiem savām skolām. Viņa atceras, ka «bijušie audzēkņi gan personīgi, gan ar biroja starpniecību dāvina grāmatas, gleznas, mācības līdzekļus, ziedo naudu. 1940. gadā nolemj īpaši atzīmēt šīs kustības piekto gadskārtu, nosūtot ikvienai Latvijas skolai bagātīgu grāmatu velti – prezidenta dāvinājumu. Tas veicams līdz 28. janvārim, Kārļu dienai. Biroja piecās telpās strādā 14 cilvēku: biroja vadītājs A. Bērziņš, viņa sekretāre, darbvedes, mašīnrakstītājas – pavisam astoņas sievietes; pieci vīrieši veic grāmatvežu, ekspeditoru, sakarnieku pienākumus. Tas ir īpatns birojs. Skapji, plaukti piekrauti grāmatām, mācības līdzekļiem. Ir radioaparāti, rakstāmlietas, mikroskopī, gleznas. Grāmatu grēdas veido alejas, pa kurām darbinieki ar grūtībām pārvietojas. Mašīnrakstītājas nepārstājušas «drukā» grāmatu sarakstus, kas adresēti pilsētu un lauku skolām. Nav aizmirstas arī minoritāšu skolas: vācu, poļu, žīdu un krievu. Sarakstiem jābūt gataviem laikus, lai izsūtīšanu sāktu noteiktajā dienā. Grāmatu ziedojumi ienāk no apgādiem vai tās iegādā par saziēdoto naudu. Brošētas grāmatas ved uz Rīgas cietumnieku grāmatu sietuvi iesiešanai. Sējumi ir izturīgi, audekla vai safjana ādas muguriņām. Atsevišķu personu dāvinātās grāmatas atliek malā biroja telpās, bet ministrijas nama pagrabos, kuru grīdas nokaisītas smiltīm, zāģu skaidām, iekārto grāmatu «katakombas». Tur plauktos novieto simtiem komplektu» [25].

Trimdā dzīvojošais latviešu bibliotekārs Jānis Krēsliņš atzīst, ka Draudzīgā aicinājuma pamatideja ir: «lai latvieši gādātu, ka informācija

par viņu kultūru, mākslu un vēsturi būtu pieejama plašām aprindām, ne tikai Rīgas lielo grāmatu krātuvju un muzeju apmeklētājiem» [26]. Mūsdienās tas joprojām ir aktuāli, taču, samazinoties skolu un skolēnu skaitam laukos, ir mazāk iespēju dāvināt savai skolai, jo nereti tā vairs nepastāv. Mainījušās skolu bibliotēkas, jo ne visu tās pieņem. Ir uzkrāts daudz grāmatu un žurnālu, jo mūsdienās tos izdod daudz, kur nu vēl viss tas, kas iznācis kopš Otrā pasaules kara, tāpēc nereti grāmatas tiek norakstītas. Draudzīgais aicinājums ir atjaunots, taču gribētos piedzīvot tik lielu entuziasmu, patriotismu, tautas kustību kā laikā no 1935. līdz 1940. gadam.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] *Draudzīgais aicinājums* [tiešsaiste]. [Skatīts 2017. g. 5. maijā.] Pieejams: http://www.konkurss.lv/da_fonds/index.php.
- [2] Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 7427. f., 12. apr., 57. l., 3. lp.
- [3] J. Celms vadīs skolu departamentu. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, Nr. 53, 2. lpp.
- [4] LVVA, 7175. f., 1. apr., 1911. l., 12. lp.
- [5] Šēnbergs, M., Bambals, A., Rauzāns, G., Romanovskis, R., Ruņģis, E., Treide, U. *Lāčplēša kara ordeņa kavalieri*. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1995, 113. lpp.
- [6] *Talavija, 1900 – 1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 161. lpp.
- [7] LVVA, 7427. f., 1. apr., 877. l., 13.–24. lp.
- [8] LVVA, 1632. f., 1. apr., 3597. l.
- [9] LVVA, 7427. f., 12. apr., 57. l., 14. lp.
- [10] LVVA, 1632. f., 3. apr., 1009. l., 9.–11. lp.
- [11] Tretjakova, D. *Profesors Dr. chem. Mārtiņš Prīmanis: dzīve un darbs*. Rīga: LU, 2014, 84. lpp.
- [12] LVVA, 7427. f., 12. apr., 57. l., 1., 5. lp.
- [13] Kvāle, I. *Ar parakstu par Latviju*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2014, 289. lpp.
- [14] Latvijas brīvības cīnītājs un kultūras darbinieks mūžībā. Miris Jānis Celms. *Londonas Avīze*, 1969, Nr. 1168, 6. lpp.
- [15] Adamovičs, L. Vienotās Latvijas izglītības un kultūras politikas pirmais gads. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, Nr. 5/6, 541. lpp.
- [16] Ko devis Ministru prezidenta Dr. K. Ulmaņa draudzīgā aicinājuma 1. gads. *Valdības Vēstnesis*, 1936, Nr. 22, 1. lpp.
- [17] LVVA, 1303. f., 2. apr., 34. l., 27. lp.
- [18] Nonācs, O. Veidi var būt dažādi. *Rīts*, 1935, Nr. 104, 2. lpp.
- [19] Grāmatas māca mīlēt dzimtās sētas. *Jaunākās Ziņas*, 1936, Nr. 243, 4. lpp.
- [20] Jauns dāvanu plūdums skolām. *Jaunākās Ziņas*, 1938, Nr. 22, 3. lpp.
- [21] Pk. Ziedojumi Draudzīgā aicinājuma mērķiem. *Latvijas Kareivis*, 1939, Nr. 48, 4. lpp.
- [22] Atcerēsimies savu skolu! *Fiziskā Kultūra un Sports*, 1940, Nr. 1., 3. lpp.

- [23] Atsaucoties Draudzīgajam aicinājumam. *Kristīgā Balss*, 1950, Nr. 4, 86. lpp.
[24] LVVA, 1632. f., 3. apr., 1054. l.
[25] Zaļinska, M. Atmiņas. *Treji Vārti*, 1990, Nr. 133, 2.–3. lpp.
[26] Krēsliņš, J. Draudzīgais aicinājums, Ņujorkas Publiskā bibliotēka un latviešu sabiedrība. *Bibliotēku Pasaule*, 2010, Nr. 49, 9. lpp.

Ķīmiķis Jānis
Celms (1895–1968)
un viņa devums
Draudzīgā
aicinājuma ideju
realizēšanā

MĀRA LĒRUMA, Dr. sc. ing., has been a specialist with the Latvian Museum of the History of Chemistry from 2013 to 2014. She has been with the Institute of General Engineering of the Faculty of Materials Science and Applied Chemistry of RTU from 2007–2014. She has conducted research on fording and history of the Departments of General Chemical Engineering from 1863–1990.

Address: Latvian Museum of the History of Chemistry, Kronvalda bulvāris 4, Riga, LV-1586, Latvia

Phone: +371 26393346

ALĪDA ZIGMUNDE, Dr. paed., was a specialist and Senior Researcher with the Museum of Riga Technical University from 1989–2007, and a Senior Researcher with Riga Technical University from 2007 to 2015. She is currently an Associate Professor with the Institute for Humanities and Head of the Department for Historic Research and Scientific Publications of the Research Centre for Engineering History of Riga Technical University. Her main academic interests include the history of pedagogy in Europe, history of education institutions and private schools, history of pedagogy at universities, history of engineering sciences and of universities.

Address: RTU Research Centre for Engineering History, Kronvalda bulvāris 1, Riga, LV-1010, Latvia

Phone: +371 298 696 42

E-mail: alida.zigmunde@rtu.lv

Māra Lēruma, Alīda Zigmunde

Chemist Jānis Celms (1895–1968) and his Contribution in Implementation of the Ideas of «Friendly Invitation»

In 2015, the 120th birthday of Jānis Celms – chemist, pedagogue, and famous public servant, was celebrated. Eighty years ago, on 28 January 1935, the

2017/1

Prime Minister of Latvia Kārlis Ulmanis invited people of Latvia to participate in the initiative called «Friendly Invitation» encouraging people to donate books, pictures and money to the schools they had attended. The coordination of «Friendly Invitation» lay in the hands of engineer Jānis Celms who began his studies at the Riga Polytechnic Institute and graduated in 1933 from the University of Latvia. While being a student he also worked as a teacher at schools in Riga. The «Friendly Invitation» was well received by people. Former students and alumni of the Riga Polytechnic Institute Mārtiņš Bīmanis, Jānis Rapa, Teodors Spāde and others made significant donations. Jānis Celms went into exile in 1944, first to Germany and then, from 1951, to the USA where he died in 1968. He was decorated with the Order of Lāčplēsis (1926) and the Order of the Three Stars (1936).

Keywords: Jānis Celms, Friendly Invitation, Riga Polytechnic Institute.

Мара Лерума, Алида Зигмунде

Химик Янис Целмс (1895–1968) и его вклад в реализацию идей «Дружеского призыва»

В 2015 году химику, педагогу, государственному и общественному деятелю Янису Целмсу исполнилось 120 лет, а 80 лет назад, 28 января 1935 года, в день своих именин, президент страны Карлис Улманис обратился ко всем латвийцам с «Дружеским призывом». Бюро «Дружеского призыва» создал в 1935 году Я. Целмс, который учился в Рижском политехническом институте и завершил учебу в 1933 году в Латвийском университете. Во время учебы в университете он начинал работать учителем в Рижских школах. На призыв отозвались многие, в том числе бывшие студенты Рижского политехнического института Мартиньш Биманис, Янис Рапа, Теодорс Спаде и др. В 1944 году Я. Целмс с семьей покинул Латвию, жил в Германии, с 1951 года в США до конца жизни в 1968 году. Я. Целмс был награжден Военным орденом Лачплесиса III степени (1926) и Орденом Трех звезд IV степени (1936).

Ключевые слова: Янис Целмс, Дружеский призыв, Рижский политехнический институт.